

Creativiteit bij jonge kinderen stimuleren

Creativiteit is het laten stromen van ideeën, deze uitwerken, analyseren en presenteren.

Creativiteit is een belangrijke competentie, het hoort bij de 21ste eeuwse vaardigheden. Wat verstaan we eigenlijk onder creativiteit en wanneer vinden we iemand of iets creatief? Het antwoord op die vraag is niet eenvoudig, want er zijn veel definities in omloop. Wij kiezen voor de omschrijving van de SLO (stichting leerplanontwikkeling): 'Het bedenken van nieuwe ideeën en deze kunnen uitwerken en analyseren'. We voegen daaraan toe: 'en kunnen presenteren'. Het is immers niet genoeg om fantastische ideeën te hebben en deze te vertalen naar een creatief product of proces: je moet ook de verbeelding van anderen kunnen aanspreken. In de 'echte' wereld gaat het zelfs om erkenning door experts uit de beroepsgroep, maar dat geldt natuurlijk niet voor creativiteit bij jonge kinderen.

Karin Hoogeveen
maart 2016

Vier pijlers

1. Je hebt verschillende vaardigheden en eigenschappen nodig om creatief te zijn

Iemand die veel geschreven heeft over creativiteit is Csikszentmihalyi (1990). Hij zegt dat creativiteit niet zozeer te maken heeft met het hebben van bepaalde persoonskenmerken, maar dat iemand op verschillende momenten over tegengestelde eigenschappen en vaardigheden kan beschikken. Je moet bijvoorbeeld divergent kunnen denken om op veel ideeën te komen en convergent kunnen denken om te kunnen beoordelen welk idee de moeite waard is om uit te werken. Ook gaat het bijvoorbeeld om een combinatie van verbeelding en realisme, speelsheid en discipline.

Eigenlijk is het lastig om het over een creatief persoon in het algemeen te hebben. Een creatieve wiskundige beschikt over heel andere kennis en vaardigheden dan een creatieve dichter en die heeft weer heel andere competenties dan een creatieve beeldhouwer. Toch kunnen we er wel iets over zeggen. Om creatief te zijn, moet je nieuwsgierig zijn, een onderzoekende houding hebben en over verbeeldingskracht beschikken: 'iets zien dat er nog niet is'. Dat is bij uitstek bij jonge kinderen aanwezig, aan fantasie hebben de meeste kinderen geen gebrek. Vervolgens gaat het er om dat je in staat bent om ideeën uit te werken. Daarvoor zijn kennis en vaardigheden (uit het betreffende vakgebied) nodig. Tenslotte moet je 'zeggingskracht' hebben, anderen aanspreken.

2. Jonge kinderen zijn van nature nieuwsgierig en onderzoeken alles

Denk maar aan een baby die alles in zijn mond steekt. Dat is puur onderzoek. Het is de kunst om deze aangeboren houding niet af te leren. Daarbij helpt het als je kinderen stimuleert om risico's te nemen, van alles uit laat proberen en dat je ze leert dat het niet erg is om fouten te maken. We brengen creativiteit meestal in verband met kunst en cultuur. Dat is best logisch, maar creativiteit is niet het exclusieve domein van de kunstvakken. Wat te denken van wereldoriëntatie? Of sport? Techniek? Allemaal onderdelen die zich prima lenen om creativiteit bij kinderen te ontwikkelen, kinderen uit te dagen, te laten experimenteren.

3. Iedereen is creatief

Dat wil echter niet zeggen dat we elk kind op dezelfde manier begeleiden bij het ontwikkelen van creativiteit. Waar het ene kind meteen aan de gang gaat en over veel fantasie beschikt, zal een ander kind een voorbeeld nodig hebben en eerst inspiratie moeten opdoen. Dat kan bijvoorbeeld aangeboden worden bij de start van een traject door foto's en filmpjes te laten zien. Kinderen kunnen ook bij elkaar kijken wat ze aan het doen zijn. De wat oudere kinderen kunnen eerst in groepjes gaan brainstormen, zodat de kinderen met de grootste fantasie als inspiratiebron fungeren voor de andere kinderen.

4. Er zijn verschillende fasen in een creatief proces

Sommige mensen gebruiken het woord 'flow' om aan te duiden dat ze heel geconcentreerd bezig zijn en alles en iedereen om zich heen vergeten. Ook hoor je wel eens de term 'Eureka' wat zoiets betekent als: opeens het licht zien. Creativiteit kan daarmee te maken hebben, maar dat hoeft niet. Eigenlijk is het een mythe dat kunstenaars of wetenschappers op deze manier te werk gaan. Het beeld van de arme kunstenaar die eenzaam op zijn zolderkamer in een helder moment goddelijke inspiratie krijgt, klopt niet. Doorzettingsvermogen en motivatie zijn veel bepalender. Ook samenwerking en voortbouwen op de ideeën en uitvindingen van anderen zijn belangrijker.

Fasen in een creatief proces

Toch kun je wel bepaalde fasen en daarbij behorende activiteiten onderscheiden, al zal het niet zo zijn dat die fasen keurig één voor één doorlopen worden. Inzicht in de fasen helpt de leerkracht om te kunnen inschatten waar een leerling mee bezig is en of actie van de leerkracht gewenst is.

Elke fase in een creatief proces vraagt om andere handelingen van de leerkracht. We geven hieronder wat voorbeelden, waar 'creatievelingen' zelf mee aan de gang kunnen. Het belangrijkste is dat je als begeleider durft los te laten en de kinderen ruimte geeft om op ontdekkingsstocht te gaan.

1. Wat is de kwestie

Je laat kinderen zelf vragen bedenken aan de hand van materialen (spullen, filmpje, foto's) en je helpt ze daarbij. Het gaat om het aanboren van de verwondering bij jonge kinderen en het opwekken van nieuwsgierigheid. Je laat ze bijvoorbeeld verschillende spullen in een teil water leggen. Sommige blijven drijven, andere niet. Laat ze van alles uitproberen en ontdekken. De kwestie kan dan zijn: 'Hoe kun je ervoor zorgen dat een aardappel blijft drijven in een teil water?' Of: is het mogelijk om iets juist te laten zinken wat uit zichzelf blijft drijven?

2. Wat weet ik daar al over

Met elkaar ga je nadenken over hoe iets kan. Misschien hebben ze het elders ook weleens gezien of kun je het koppelen aan iets anders: grote boten blijven drijven, maar als je een steen in de sloot gooit, zinkt hij. De kinderen en de begeleiders kunnen 'hulpbronnen' aanboren, misschien een uitzending van het Klokhuis die hierover gaat, een boekje, de ervaringen van anderen of nog meer dingen uitproberen.

3. Welke oplossingen zijn denkbaar

In principe is alles goed. Spreek de fantasie aan en daag kinderen uit om buiten de voor de hand liggende oplossingen te gaan: 'Het kan nooit fout zijn, want jij bedenkt het, dus dan is het altijd goed'. Kinderen worden aan het denken gezet en gaan zelf op zoek naar oplossingen. Door kinderen vrij te laten associëren, spreek je hun inventiviteit aan.

4. Experimenteren

Kinderen gaan iets maken. Geef ze ruimte en tijd om te experimenteren. Bedenk niet van tevoren wat het eindresultaat zou moeten zijn. Grijp niet te snel in, zodat kinderen de kans krijgen hun scheppend vermogen aan te spreken. Als iets keer op keer mislukt wat een kind had bedacht, verzint het misschien zelf wat anders. Biedt materialen aan die leerlingen kunnen verkennen en waarmee je alle kanten op kunt.

5. Uitwerking van de beste oplossing

Het kind gaat doelgericht aan de slag. De begeleider stelt vragen, zet het kind aan tot reflectie. Als een begeleider ziet dat een kind geconcentreerd bezig is, doet zij juist niets. Als een kind vastloopt, helpt zij het weer op gang.

6. Presenteren en nieuwe vragen stellen

De kinderen laten aan elkaar, aan de ouders en andere leerkrachten zien wat ze gemaakt hebben. Het is het mooiste als de andere kinderen weten hoe ze vragen kunnen stellen over de eindresultaten. Dat kun je ze voordoen, bijvoorbeeld in een rollenspel. Dit levert ongetwijfeld weer nieuwe vragen op.

Praktische tips

Leerkrachten geven kinderen de ruimte hun creativiteit te uiten en verder te ontwikkelen. Hoe doe je dat? Het belangrijkste is: zelf je nieuwsgierigheid en verbazing laten zien, samen de wereld ontdekken, oprechte belangstelling tonen, goede vragen stellen en verbanden laten zien. Simpel toch? Eigenlijk wel, maar toch vinden veel professionals het moeilijk om zich die attitude en vaardigheden eigen te maken. Hieronder wat suggesties om los te komen van je eigen routines en gewoontes: ga zelf ook eens 'out of the box' en je zult ontdekken dat er veel meer in kinderen zit dan je dacht. Maar eerst nog even dit: op een creatieve manier met kinderen omgaan is niet hetzelfde als creativiteit bij kinderen ontwikkelen. Hoe leuk en grappig werkvormen ook kunnen zijn, de attitude van de professional is van doorslaggevend belang.

1. Fantaseren

Jonge kinderen gebruiken de hele dag hun verbeeldingskracht, kijk maar eens naar hun spel. Je kunt kinderen nog meer en op een bewustere manier hun fantasie laten gebruiken door vragen te stellen of - nog beter - door een uitdagende opdracht te geven. Bijvoorbeeld: kun je een dier bedenken / maken dat niet bestaat en dat zo lang is dat het boven alle bomen in een bos kan uitkijken? Je kunt ook aan de hand van een voorwerp met kinderen gaan fantaseren: wat zou je hier allemaal mee kunnen doen? Of: aan de hand van een schilderij met elkaar een verhaal bedenken (kijk hier eens om te zien hoe fantasierijk kinderen zijn: <http://cobra.canvas.be/cm/cobra/boek/2.11268>).

Het helpt om je vraag te beginnen met 'Stel dat...' (dieren kleren aan hebben, dat we katten kunnen verstaan, dat er geen politie bestaat, dat we gedachten kunnen lezen, dat we kunnen vliegen etc.).

Daarna kun je je er samen met de kinderen over verbazen dat hersenen in staat zijn om dingen te bedenken en te zien die er 'in het echt' niet zijn.

2. Convergent denken

Het is een hele kunst om vragen te stellen die kinderen stimuleren om zoveel mogelijk invalshoeken en oplossingen te bedenken, niets is of fout of gek. Dat zullen de

meeste kinderen niet vanzelf doen. Je kunt bijvoorbeeld kinderen een huis laten tekenen of een boom. Je zult zien dat bijna alle kinderen voor vier muren en een dak kiezen en voor een stam met takken en bladeren. Het is dan de kunst om kinderen uit te dagen om buiten de gebaande paden te gaan. Laat kinderen creatief waarnemen, loskomen van het geijkte. Meestal verloopt ons denken langs vaste bekende patronen. Soms helpt een katalysator om op een andere manier te denken. Je kunt dat doen door bijvoorbeeld te vragen: 'Kun je ook in de wolken wonen?' of 'Kan jouw hele familie in die boom thee drinken?'

3. Onderzoeken

We schreven het al eerder: kinderen zijn nieuwsgierig. Ze stellen de hele dag vragen. In plaats van de antwoorden aan de kinderen te geven, kun je ook met elkaar op zoek gaan naar antwoorden. Je stelt een wedervraag: hoe denk je dat dat zit? Eigenlijk laat je kinderen, net als in een echt onderzoek, een hypothese formuleren. Je kunt kinderen uitleggen dat er een verschil is tussen wat je denkt en wat je zeker weet. Als je iets zeker wilt weten, ga je op zoek naar antwoorden. Dat kun je doen door samen met kinderen dingen uit te gaan proberen ('Waarom zinkt een aardappel in een teil met water, maar blijft hij drijven als je er luciferhoutjes in steekt?'). Je helpt de kinderen met het formuleren van onderzoekbare vragen. Daarna bedenk je met elkaar hoe je een antwoord op die vragen kunt vinden.

Bronnen

Bartels, R. (2014). Het verschil tussen mensen & stenen. Pedagogiek in Praktijk. 2014.

Bode, J. de & L. Nijman (2014). Hoe bedenkt je het?! Creatief denken in het basisonderwijs. Bussum: Coutinho

Creatiewijzer: http://www.avans.nl/binaries/content/assets/nextweb/bedrijven-en-instellingen/onderzoek/pabo-partner-in-kennis/zicht-op-creatieve-processen_2.pdf

Csikszentmihalyi (1990). Flow, The psychology of optimal experience. New York: Harper Collins.

Gardner, H. (2006). Five Minds for the Future. Boston: Harvard Business School Publishing.

Hoogeveen, K. & Studulski, F. (red.) (2015). Werken aan 21ste-eeuwse vaardigheden. Sardes Special, nr.16. Utrecht: Sardes

Hoogeveen, K. & S. Hoogeveen (2013). Een schilderij op zijn kop bekijken. Opvattingen van kunstvakdocenten over het stimuleren van creativiteit. Paper t.b.v. Onderwijsresearchdagen Vrije Universiteit Brussel, 29, 30 en 31 mei 2013.

Hoogeveen, K. (red.) (2014). Creativiteit is hard werken. Vier jaar onderzoek van het lectoraat Kunsteducatie HKU. Utrecht: Hogeschool voor de Kunsten Utrecht.

Kooij, D. van der & A. Wissink (2015). Nieuwsgierigheid stimuleren. Creatief en vindingrijk denken met je klas. JSW. Januari 2015.

Ma, H. H. (2009). The effect size of variables associated with creativity: A meta analysis. Creativity Research Journal, 21 (1), 30-42.

Meijer, J. & F. Kruijsse (2015). Het is vlamvend vuur! Stimuleren van verbeeldingskracht en creativiteit. De wereld van het jonge kind. Jrg.42, nr.5.

Thijs, A., Fisser, P., & Hoeven, M. van der (2014). 21^e eeuwse vaardigheden in het curriculum van het funderend onderwijs. Enschede: SLO. pag. 32.

